

MEŞRUIYET NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Doç. Dr. Meltem Dikmen

9. Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

TEORİ DERGİSİ

EKİM 2007 – SAYI:213

<http://oncugenclik.org.tr/mesruiyet-nedir-ne-degildir/>

Doğrudan ilişkili olduğu en yakın kavram siyasi iktidar olduğu gibi, meşruiyet tartışmalarının yoğunlaştığı günler de genellikle siyasi iktidarın azdığı ve azmanlaştığı günlerdir. Hukuk, yasa kavramını tanımladığı ve tanımında herhangi bir sorun da olmadığı için yasallık kavramını da yasaya bağlı olarak tanımlamakta ve yasalı yasal olmayandan ayırmakta pek güçlük yaşanmıyor.

Yasal olan yürürlükteki yasaya uygun olandır. Yasa, yetkili kılınan organın yapmış olduğu hukuk kuralıdır. Bağlayıcılığı, ihlali halinde yaptırım gücü bilinir ve buna itiraz edilmez. Bütün mesele, yasayı koymakla yetkili organın siyasi iktidarın neresinde durduğu, aslında yasanın ne olduğu ya da ne olması gerektiği, her hukuk kuralının yapılış usulü ve şekli açısından “yasa” adını taşıyor olmasına rağmen içerik ve uygulanmakla doğan sonuçları ve toplum vicdanında yaratacağı etkiler açısından yasa değeri taşıyıp taşımadığı ve tüm bunlara ek olarak siyasi iktidar faaliyetini salt yasa yapmak ve uygulamaktan ibaret görüp göremeyeceğimizdir. İşte meşruiyet bu tereddüt ve itirazların odağında yeşeren bir kavram olmakla, yasallığı aşan, tartışma sürecine doğrudan siyasi iktidarı katan, hatta tartışmaların muhatabı olarak siyasi iktidarı hedefe yerleştiren bir kavramdır.

Siyasi iktidar ve meşruiyet

Siyasi iktidarı, kaynağı ve kullanılışı açısından temellendirmek, özellikle demokrasilerde otoriteyi (güç kullanma yetkisi) açıklamak ve toplumsal rızaya dayamak için zorunludur. Bu konuda düşünenler, siyaset bilimine meşrulukla ilgili teoriler ya da bakış açıları kazandırmış olmakla birlikte, günümüzde meşruiyetten kaynaklanan tartışmaları yürütmekte etkisiz kalmışlardır. Siyasi iktidarı, bir kez ortaya çıktıktan sonra varlığını icra

eden, varlığı kendinden menkul bir kurum olarak düşünemeyeceğimize göre, meşruiyet sorununu bir devamlılık bağlamında incelemek durumundayız. Bu nedenle kavramı, siyasi iktidarın varlığını ve temellerini açıklamakta kullanan Max Weber'in yaptığı tasnif, siyaset bilimince bugün bile kullanılıyor olmakla birlikte, siyasi iktidarın yapısı ve fonksiyonları göz önünde bulundurulduğunda çok da açıklayıcı bir nitelikte değildir. Siyasi iktidarın, görevi nasıl ve kimden devraldığı, hangi hakla bu görevi sürdürüyor olduğu meşruiyet sorununun cevap alanında çok yüzeysel olarak yerini alır. Modern toplumlar laiktir ve siyasi düzenleri de laik bir temele oturur. Bu toplumlarda artık tanrısal iradeyi ya da ilahi buyrukları referans alan geleneksel iktidarlara bir meşruiyet temeli aramanın yeri ve anlamı yoktur. Bunun dışında siyasi düzeni üzerine kurabileceğimiz iki meşruiyet seçeneği kalıyor. Biri güç, diğeri rıza... Güç kullanımı siyasi düzeni kurar, fakat devamını garanti etmez. İtaatin içselleştirilmesini önler. Kaldı ki, mutlak güç önünde eğilmek onuru tüm değerlerinin üzerinde olan yurttaşlar için kabul edilebilir değildir. Yasalara bağlı yönetim, egemen halkın yetkilendirilmiş temsilcilerince somut biçimde uygulanan genel iradenin ifadesi olarak görülebilirse itaat kolaylaşacak, siyasi iktidara bir rıza tabanı da yaratılabilecektir. Görülüyor ki güce dayalı, karizmatik geleneksel veya bürokratik, temeli itibarıyla nereye dayanırsa dayansın, siyasi iktidarın meşruluk sorunsalı kaynağından çok kullanımına bağlı bu nedenle de devamlılık arzedenden bir sorunsaldır. Siyasi iktidar, üzerinde otorite kurduğu birey ve toplumla kurumsal düzlemde ilişkisini sürdürmek zorundadır. Bu nedenle yasalar genel, soyut, objektif olmak zorundadır.

Kişisel ve grupsal çıkarların tatmin edildiği, kısa süreli, ne zaman, nerede ve kimler için uygulanacağı önceden hesaplanmış yasalar biçimsel olarak yasa adını taşıyor ve bunlara bağlı olarak yapılan işlemler yasallık kriterini karşılıyor olsalar da ortada otoritenin bu tarz kullanımından doğan çok ciddi bir sorun var demektir. Hiçbir siyasi iktidar yasallık şemsiyesine sığınarak ve sadece yasal kalarak varlığını sürdüremez. İstikrar, süreklilik ve yapısal bir modele bağlılığın meşruluk duygusunu yarattığı söylenmiştir ki bu, eksik ama doğru bir saptamadır.

Hukuka dayalılık, seçim, sandık, meşruiyet için yeterli midir?

Günümüz demokrasi uygulamaları içinde yasallık ve meşruiyet birbiri yerine kullanılabilir. Bu rahatlık, hukuka bağlı egemenlik, hukuk devleti gibi ilkeler gerisine gizlenerek iktidarın kaynağını akıl ve kurallara dayamak eğiliminden kaynaklanmaktadır. Açıklaması da çok basittir: "Kişiler belirli kurallara göre iktidara gelir, belli sınırlar içinde yetkilerini kullanır ve belli kurallara göre iktidardan uzaklaşırlar. Bu hukuksal kökenli bir

otorite ve kaynağını hukuktan alan bir siyasi iktidar türüdür.” Günümüzde siyasi iktidarların meşruiyet iddiasının temelinde işte bu son derece yanlış düşünce zinciri vardır. Hukuk, kural, sınırlı yetki gibi kavramların cazip gölgesinde tüm meşruluk dışı eylemler fütursuzca sergilenebilmekte ve itirazlara cevap olarak da “sandık” gösterilmektedir. Biçimsel demokrasinin temel kurumları ekseninde döndürülen demokrasi oyunu, siyasi iktidarların gidiş ve gelişleri konusunda oldukça etkin mekanizmalar geliştirmiştir, hukuk aracılığı ile siyasi iktidarın anayasa ve yasaların sınırları içinde kalmasını da sağlamıştır, ama anayasa ve yasaların da nihayet siyasi iktidarın kanatlarını oluşturan çeşitli yetki odaklarınca kotarıldığı ve uygulandığı düşünüldüğünde bu hukukla ve bu hukukun belirlediği çerçevede kalmakla meşruiyet sorununun çözülmeceği açıktır.

İktidar gücü ve rıza

Meşruiyet başka bir şeydir. Meşruiyet iktidarla toplum arasında kurulan güç-itaat ilişkisinin aksadığı durumlarda, kaybedildiğinde önemi anlaşılan bir denge halidir. Meşruiyetin kendine özgü koşulları vardır, meşruiyet kaybının yine kendine özgü göstergeleri vardır. Koşullar ve göstergeler birbirinden farklıdır. Koşullar siyasi iktidarın eylem ve işlemlerinden doğar, göstergeler halkın siyasi iktidara karşı verdiği tepkiler biçiminde hissedilir. Nedensellik içinde doğru bir analiz yapabilmek bunları birbiriyle karıştırmamayı da zorunlu kılmaktadır. Meşruiyet, otoritenin korkudan, bilgisizlik ve ilgisizlikten, çıkardan değil, bilinçli bir toplumsal rızadan beslenmesi, rızaya dayalı olarak sürdürülmesidir. Bu, meşruiyetin varlık koşuludur. Toplumsal rızanın olduğu yerde siyasi iktidarın güç kullanma yetkisinin kullanım alanı ve sebebi olmaz. Buradan da meşruiyet kaybının göstergesine ulaşıyoruz. Yurttaşlar üzerinde giderek artan baskı ve şiddet uygulamaları, siyasi liderlerin giderek terbiyesizleşen üslupları, giderek derinleşen ve yaygınlaşan toplumsal muhalefet, iktidar makamlarının muhalif unsurlara karşı giderek sertleşen ve keyfileşen güç gösterileri meşruiyet kaybının göstergelerindedir. Otorite-rıza dengesi bozulmuştur veya denge hukuk yoluyla hiç kurulamamıştır ve sonuçları yaşanmaktadır. Biz bu tabloyu ülkemizde epeydir yaşamaktayız, meşruiyet kaybı dibe vurmuş bir siyasi iktidar sandıktan kendine göre meşruiyet tazeleyerek, gerçekte ise yasal onay alarak tekrar çıktı. İktidar-toplum ilişkisini meşruiyet zemininde tartışmak ve olabilirse bu ilişkiyi meşruiyet zeminine taşımak demokratik mücadelenin öncelikli hedefi olmalıdır.

Meşruiyet kavramını ne olduğu, ne olmadığı ve meşruiyetin nerede nasıl aranması gerektiği konularına girişle açmaya çalıştık. Hukuk bu kavramı tanımlamada yetersizdir. Bu yetersizlik büyük ölçüde devletin hukuki tanım ve algısından kaynaklanmaktadır. Hukuk,

devleti ya da devlet kurumlarını bir ön kabul olarak görür ve devlette ortaya çıkan bir takım olguların sınırlarının çizilmesi için gerekli pratik araçları yaratmaya çalışır. Anayasa, yasalar, idari eylem ve işlemler devlet pratiğinin hukuki tezahürleridir. Hatta devleti moda eğilim doğrultusunda “hukuk devleti” olarak isimlendirmek ve “hukuk devleti” kılmakla, sorunun kökten çözüleceği inancı da yaygındır. Bu yanlış inanca dayalı bir algı karışıklığına da burada yer açmak durumundayız.

Devleti dar bir hukukilik anlayışına dayamak, devlet olmaya karşılık gelen pek çok işlevi tanımsız ve açıklamasız bırakır. Hukukun yetmediği veya doğasına yakıştıramadığı için sessiz kaldığı yerde “devlet aklı”, “hükümet tasarrufu” vb kavramlar ve hatta “derin devlet” gibi ürpertici kavramlar yaratmak ve bunların gölgesinde bir kısım devlete özgü işlemleri sürdürmek çok da anlamsız ya da kabul edilemez değildir. Kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi de sayabileceğimiz devlet zaten bir hukuk düşüncesine dayalı olarak doğar ve bir hukuk zeminine oturur. Devletin varlığına ilişkin bir olmazsa olmazı devlete ait üstün bir ayırıcı vasıf gibi takdim etmek ve devletin hukukla sınırlanmasını bir üst devlet modeli gibi satmak, buradan da devlet faaliyetini hukukla kontrol etmenin gerekli ve yeterli olduğu ve olması gerektiğine ulaşip düşünce zincirini tamamlamak, değil sorun çözmeye, soruna doğru bakmaya bile bizi yaklaştırmaz. Çünkü sorun tam da bu noktanın konulduğu yerde varlığını hissettirmeye başlar. Sorunun özünde siyasal kavramının hukukça ihmal edilen tanımı ve niteliği yatmaktadır. Bu kavram şimdiye kadar hep devlete atıfla tanımlanmıştır. Devlet de, siyasi iktidarın eylem ve işlemleri ile bir ve bütün tutulduğundan devlet siyasi iktidarla, siyaset de siyasi iktidarın devlet adına yaptıklarıyla bir tutulmuştur. Oysa modern çağ, devlet karşısında istikrarlı ve ayırt edilebilir bir güç olarak toplumun etkisini ortaya çıkarmıştır. Artık devlet faaliyetini, siyasi iktidarın yasalar çerçevesinde sürdürdüğü yönetme tekniğine ilişkin bir faaliyet zinciri olarak görmek mümkün değildir. Toplumsal sorunlar devlete ilişkin sorunlar haline gelmiştir. Din, kültür, eğitim, ekonomi vb alanlar, klasik devlette topluma özgü ve siyaset dışı alanlar olarak görülürken modern demokratik devletin başlıca iştiğal sahası oluvermiştir. Modern devlet bir total devlettir ve siyaset artık devlet-toplum

ilişkisinin doğasından kaynaklanan sorunları anlama, yorumlama, karşılama ve çözme süreçlerinden ibaret, devletle toplumun aynı anda katıldığı bir etkinlik zinciridir.

Meşruiyet ve sandık demokrasisi

Siyasi iktidar, devlet adına yapılması gerekenlerin tek belirleyicisi ve tek icraatçısı olarak kendini gördüğü ve gösterdiği sürece meşruiyet sorununu ağırlaştırır ve çözümünü

olanaksız kılar. Klasik devlet algısı modern çağda demokratik bilinç ve kurumlarla yan yana yaşamaya devam ederken, bunlara rağmen hukuka bağlılık, yasallık, ana-yasallık vb kavramların siperinde bildiğini okuması, demokrasinin bir temel kurumunu ciddi olarak tartışmak zamanının geldiğini de gösteriyor. Buna sandık demokrasisi de diyebiliriz, sandık meşruiyeti de. Seçim sandığını siyasi iktidarı, bir kez içinden çıktıktan sonra bir daha halkın önüne konuluncaya kadar her şeyi yapmasına imkân sağlayan bir sihirli kutu olarak görme yanlısına sevk eden bu anlayış, çağdaş demokrasinin en temel patolojik zaafıdır. Türkiye demokrasisinin içine itildiği ağır meşruiyet krizinin sebeplerinden biri de budur. Salt çoğunluğun toplumsal uzlaşma sayıldığı, buna dayanılarak toplumsal yaşamı, ülkenin (dolayısıyla halkın) bugününü ve geleceğini karartan, belirsizleştiren bir takım yasal ve anayasal düzenlemeleri yapma cüret ve iradesinin sergilenebildiği bir dönemden geçiyoruz. Atılan adımlar, siyasi iktidarın kendi destek tabanının dışında kalan kesimi düşman saydığını, en azından dikkate almadığını gösterdiği gibi, bu dışlanan kesimin dünya görüşünü ve siyasi tercihlerini belirleyen ulusal hafızadaki tüm izleri silmek, devletli yaşamın hukuki tabanında bu kesime basacak bir zemin bırakmamak niyet ve kararlılığını gösteriyor. Siyasal iktidarın halkın bir kısmını öteki ya da düşman konumuna yerleştirdiği bir siyasal sistemde meşruiyet yoktur, sağlanması da mümkün değildir. Türkiye’de toplum bu ayrımın farkındadır, iktidarın destek tabanını oluşturan muhipler ve bizzat iktidarın sözcüleri (düşmanlarını) seveceklerine, onlara iyi davranacaklarına, koruyup kollayacaklarına sık sık her vesileyle söz vermektedirler. Vesayet demokrasisinden kurtuluşun, toplumun ezici bir çoğunluğunu yüzde 47’nin şefkat ve himayesine teslim etmekten başka bir anlamı olsa gerektir.

Sonuçta; meşruiyeti kamu hukuku terminolojisi içinde basit bir denklemle açıklarız: Rıza artı İtaat = Otorite. Rızaya dayalı bir itaatten beslenen otorite meşru bir otoritedir. Arzulanan, olması gereken; siyasi iktidarların korkuyla, çaresizlikle, demokrasinin klasik oyun kurallarının rastlantısal sonuçlarıyla, ilgisizlik, bilgisizlik, kişisel ve grupsal çıkar kollama vs sebeplerle sandığa yığılan halktan temsil yetkisini devralmaları değil, bilinçli bir rıza temelinden güç alarak iktidar erkini kullanmalarıdır. Bu çok fazla geliyorsa, devletimizin, Cumhuriyetimizin, bireysel ve toplumsal kazanımlarımızın korunması sınırında bir güç kullanımına da razı olabiliriz.

Meşruiyet, seçimle ilk engeli aşılacak çok engelli bir koşudur. Meşruiyet, toplumsal uzlaşma tabanını rızaya dayalı olarak genişletmek ve geliştirmek, toplumu bilinç, vicdan ve beklenti düzeyinde mümkün olduğunca toplamak ve kavramak ölçüsünde başarılı bir sınavdır. Yasallığın mihenginde yasa varsa, meşruiyetin mihenginde de halk vardır. Meşruiyet

siyasi iktidarın halkın önünde her gün yeniden girdiği bir sınavdır. Meşruiyet, toplumu geçmişten geleceğe kazasız belasız taşımak görev ve yetkisini süreli olarak devralan siyasi iktidarın sık sık tartıldığı hassas bir terazidir. Meşruiyet sandık demokrasisi değildir.